

Vuk'uzenzele

O e tlisediwa ke Ditlhaeletsano tsa Puso (GCIS)

English/Setswana

Diphalane 2022 Kgatiso 1

Tiro ya go godisa tsela ya N3 e tswela mosola maAforika Borwa

■ Tiro ya go godisa tsela ya N3 magareng ga Pietermaritzburg le Durban e simolotse ka kgwedi ya Ferikgong monongwaga.

Setshwantsho ke sa Sanral

Owen Mngadi

Mduduzi Jijana ke mong wa setlamo sa Disability Empowerment Movement, seno ke se seng sa ditlamo tse di bonang mero-kotso mo porojekeng eno ya go godisa tsela ya N3 e e jang madi a le kanaka R26 bilione e e magareng ga Pietermaritzburg le Durban kwa porofenseng ya KwaZulu-Natal.

Porojeke eno, e e gogwang kwa pele ke Setheo sa Puso ya Aforika Borwa sa Kago ya Ditsela mo Nageng (Sanral), ga e diri fela bonnete jwa gore batho ba tshwana le Jijana ke bona fela ba ba bonang merokotso, gape e dira gore e nne bona ba gape ba tlholelang batho ba bangwe ditiro.

Jijana, yo a golofetseng, a re setlamo sa gagwe se neilwe tiro ya go tsenya matshwao a tsela go tloga kwa Hilton go fitlha kwa Pietermaritzburg.

Mo setlamong seno o thapile batho ba le 13 mme e bile gape a

re porojeke eno e fetotse matshelo a bona. "Jaaka re le batho ba re nang le bogole, re kgonne go bontsha batho gore le rona re a kgona go dira tiro fela jaaka bona. Ga re sa tlhoka go iphe-disa ka megolo ya go thusiwa ke puso. Le rona re kgona go itirela," ga rialo Jijana.

Molaodi wa Matsholo a N3 e bong Tsepo Matekane a re setlamo sa gagwe se dirile bonnete jwa gore 30% ya tiro e kga-oganngwa le ditlamo tse dingwe tsa kgaolo eo tse di nang le diti-relo tse di farologaneng. Seno se dirile gore ditshono di le dintsi di neelwe dikgwebopotlana tse di laolwa-ng ke baswa, batho ba ba nang ba sa neelwe ditshono mo nakong e e fetileng mmogo le go neelwa basadi.

"Ga jaanong go na le dikgwe-bo di le 108 tse di potlana, tse di kgolonyana le tse dikgolo tse ga jaanong di dirang mo dipo-rojekeng tse di farologaneng," o tlhalositse jalo.

Nokuthula Zondi wa setlamo sa Ingqalabutho Yamalinda Multipurpose Trading o neilwe thendara ya go rekela porojeke eno mmu mmogo le go tsenya dipeipi tsa go tsamaisa metsi a pula go tswa mo tseleng.

A re setlamo sa gagwe se thapile batho ba le robedi ba ba itseng tiro ya bona, mmogo le bakganni. Zondi o tlaleleditse ka gore basadi le bona ba na le bokgoni fela jaaka banna mme

e bile gape setlamo sa gagwe se itsege ka go dira tiro e ntle mo se dirileng teng.

"Re itse sentle gore nako e botlhokwa jang e bile ga go motsi o re kileng ra retelelwa ke go wetsa tiro ya rona ka tshwanelo gore porojeke e tsamae ka tolamo. Re lebogela tshono e re e neilweng eno mme re fisegela eketse go ka nna le diporojeke tsa mothale ono tse dintsinzana mo nakong e e tlang gore setlamo sa rona se kgone go gola go ya ka fao ditlamo di golang ka teng mo intasetering ya dikonteraka tsa go aga," o tlaleleditse jalo.

Diporojeke tse di botlhokwa tsa puso ya naga

Matekane a re kago ya ditsela tse di lebang kwa Durban-Foreistata-Gauteng go Tsamaisa Morwalo mo Intasetering ya Ditsela go beetswe kwa thoko madi a le kanaka R26 bilione e bile gape ke e nngwe ya diporojeke tse di botlhokwa thata tsa go golaganya maano a puso.

Porojeke eno e tumile thata ka gore ke SIP2.

Porojeke eno e tla godisa tsela ya N3 ka go oketsa mela ya yona go nna e le mene kgotsa e le metlhano ka fa letlhakoreng lengwe le lengwe la go ya le la go boa, mme e bile gape a

E tswela mo go tsebe 2

Grandchicks thriving in poultry

Page 6

BABALESEGA

ENTA O BOLOKE AFORIKA BORWA

MMOGO RE KA FENYA MOGARE WA CORONA

Saving lives is all in a day's work for paramedic

Page 7

2030 NDP

Go buisa Vuk'uzenzele tsenya epe ya GOVAPP e o ka e fitlhelang mo go:

Available on the App Store

Morago o batle SA Government mo go Google playstore kgotsa mo go appstore

IKGOLAGANYE LE RONA MO GO

Diwebesaete ke: www.gcis.gov.za Imeile ke: vukuzenzele@gcis.gov.za

www.vukuzenzele.gov.za Mogala ke: (+27) 12 473 0303

Tshedimosetso House:
1035 cnr Frances Baard and Festival streets, Hatfield, Pretoria, 0083

VUK'UZENZELE KE MAHALA, GA E REKISIWE

E tswela go tswa mo go tsebe 1

mangwe a mafelo a magolo a go tsena le go tswa mo mmi-leng ono a tla fetolwa gore dijanaga mo mmileng ono di tsamaye ka thelelo.

Karolo e go samaganweng le yona ya tselafebo ya N3 e setse e le dingwaga o fitlhele e kitlane ka dijanaga, segolo-bogolo ka nako e bontsi jwa batho bo dirisang tsela eno ka nako e le nngwe go nne bontsi jwa diteroko tse di rwalang dithoto kwa boemelakepeng jwa Durban go leba kwa Gauteng le kwa diporofense-ng tse dingwe ka fa nageng di dirisa yona tselafebo eno.

Go nnile gape le koketsego ya dikotsi tsa mo tseleng tse di bakiwang ke diteroko ka ntlha ya bakganni ba tsona ba e reng fa ba tsokatsokela mo mmileng o o leng matso- ketsoke ba bo ba dira jalo ba

sa tseye matsapa a go nna kelotlhoko.

“Ntle le go fedisa mokitlano wa dijanaga ka go godisa tsela eno ka go aga mela e mengwe, go godisa tsela eno ya N3 go tla dira gore dikotsi mo tseleng eno di fokotsege.

Matsoketsoke mo tseleng a tla fedisiwa. Dikarolo tsa go tsena le go tswa mo mmileng ono di tla baakanngwa,” Matekane o tlhalositse jalo.

Sanral e ntshitse dithendara di le tharo mo kotareng e e fetileng ya ngwaga wa 2021, mme tiro ya dikonteraka tsa go aga e ne ya simololwa magareng ga kgwedi ya Ferikgong le Moranang monongwaga.

Dikarolo tse di atoloswang ga jaana ke ya dikhilomitara di le 19 e e gogang go tswa kwa Cato Ridge go leba kwa Dardanelles, e e itsegeng thata ka gore ke Umlaas Road; karolo ya dikhilomitara di le 26.6 e e tswang kwa Dardane-

lles Interchange go leba kwa Lynnfield Park; mmogo le karolo ya dikhilomitara di le 30 go tswa kwa Lynnfield Park go leba kwa Ashburton Interchange.

Matekane o tlhalositse gore SIP2 e tla tswela mosola thata dijanaga tse di rwalang dithoto mmogo le dipala-ngwa tse di dirisang ditsela tse di lebang kwa mafelong a naga ya Aforika Borwa a a nang le diintaseteri tse dikgolo, e tla tswela molemo dikgwebo tse di rekelang le go rekisetsa dinaga tsa boditshaba mmogo le go dira gore ditirelo tsa mafelo ano e nne tse di tswileng diatla.

O tlaleleditse ka gore poro- jeke eno e tsamaisana le Leano la Tlhabololo ya Naga la 2030 mmogo le Leano le Lekgolo la Dipalangwa tsa Naga la 2050 e bile gape e ema nokeng Leano la Itharabologelo le Kagosešwa ya Ikonomi.

Mo ntlheng eno, maitlhom

a puso ke go dira gore ka fa nageng ya Aforika Borwa go nne le dipalangwa tse di rwalang baagi tse di tlhalo-ganyang seemo se ba tshelang mo go sona mmogo le go dira gore dipalangwa tseo di se turele baagi ba ba di name- lang ba ba sa itsholelang go le kalo.

Matekane a re go godisa di- tsela tseno go tla tsaya sebaka sa magareng ga dingwaga di le robedi go fitlha go di le 10 mme go tla diriwa ka natla gore ditiragalo tsa go tswalela mebila e se nne tse di ntsi thata. O tlaleleditse ka gore badirisi ba dijanaga ba tla neelwa tshedimotse ka ga ditiego tse di tla nnang teng mme e bile gape le lephata la batlhankedi ba sepodisi se se laolang ditsela kwa KwaZulu- Natal ba tla thusa go laola pharakano.

Sanral e ikuela mo badiri- sing botlhe ba dijanaga go tseela tlhologong tsiboso nngwe

le nngwe e e nnang teng ka go latela matshwao a tsela, ka go fokotsa lebelo fa ba atumela dikarolo tseo mo go tsona go samaganweng le tiro ya dikonteraka mmogo le go naganela badirisi ba bangwe ba ditsela tseo.

Tshedimosetso e e kolobetsang pelo

Ka kgwedi ya Dipha- lane go ketekiwa Kgwedi ya Dipa- langwa. Monongwaga Lefapha la Dipa- langwa mmogo le ditheo tsotlhe tse di ikarabelang mo go lona tse di jaaka Sanral, di tla bua ka matsholo a tsona a a tsamaisanang le merero ya difofane, dikepe, dipalangwa tseo di namelwang ke baagi mo setšhabeng mmogo le ditsela.

Go itshiela o le mo mmeleng go ka bakela ngwana wa gago yo a iseng a belegwe matsapa

Basadi ba ba ithweleng ba tshwanetse go rwala maikarabelo a gore ba se ke ba itshiela go nne go itshiela go ka dira gore bana ba nne le matsapa mo kgolong ya bona.

Seno ke go ya ka Motlatsa- tona wa Tlhabololo ya Loago, Hendrietta Bogopane-Zulu, yo mo malobanyaneng ka ura ya bo robongwe ka letsatsi la bo robongwe mo kgwedi- ng ya bo robongwe a neng a thankgolola letsholo la go buisana le baagi la Malwetse a a Farologaneng mo Maseanya- neng a a Iseng a Belegwe a a Tlhodiwang ke go Itshiela ga Bomme ba ba Ithweleng (9-9-9 FASD).

Maitlhommo a letsholo leno ke go rotloetsa baagi gore ba sire- letse maseanyana ano a a iseng a belegwe ka go ruta baagi ka dikotsi tsa go itshiela o le mo

mmeleng kgotsa o le motsetse, segolobogolo batho ba bomme ba mebele ya bona e setseng e ka kgona go ka nna le bana.

“Go botlhokwa thata gore basadi ba ba leng mo mmeleng kgotsa ba ba batlang go belega bana ba ba senang matsapa gore ba se itshiele. Seo FASD e se dirang mo maseanyaneng ano ke setlhogo se se nnelang ruri mo go bona seo se senang pheko, mme bana ba ba belegwang ba na le matsapa ano a a tle a ame mebele ya bona kgotsa ditlhaloganyo tsa bona,” Motlatsatona Bogopane-Zulu o tlhalositse jalo fa go ne go thankgololwa letsholo leno.

O tlaleleditse gape le ka gore Aforika Borwa e itsege thata ka gore ke naga e e ratang bojalwa mo go maswe, mo e tsewang e le e nngwe ya dinaga tse di tlompunye-

ditseng tlhogo mo nkgong.

Mo go diragatseng letsholo la 9-9-9 FASD mo malo- banyaneng, Motlatsatona Bogopane-Zulu o ne a jela nala dikarolo di le mmalwa tsa ka fa nageng, mo a neng a lemosa batho ba bomme ka dikotsi tsa go itshiela o le mo mmeleng.

Fa a ne a le kwa lekeišeneng la Boitekong kwa Rustenburg mo porofenseng ya Bokone Bophirima, o ne a bolelela baagi ba foo gore ka fao ba tsuntsunyetsang bojalwa ka teng mo lefelong leo go a tshosa.

Lekgarebe la kwa Boitekong la dingwaga di le 28, le le nang le sebaka sa dikgwedi di le nne le ithwele e bong Basetsana Tlang, ke yo mongwe wa batho ba ba neng ba le teng mo letsholong leno mme o ne a tlhalosa gore ene o sele a emisa go itshiela morago

ga gore a itse gore o ithwele mme o ntse a ya tleleniking go tlhatlhabiwa le go tlhatlhelwa ka tshedimosetso ya go mo bula matlho. O dirile boikuelo mo basading ba bangwe ba le bona ba ithwe- leng gore ba emise go itshiela le go dirisa diritibatsi ka ona motsotso oo.

Motlatsatona o lemositse baagi gore matsapa a bana ba ka nnang le ona a a bakiwang ke go itshiela ga bomme ba bona ba le mo mmeleng kgotsa e le batsetse ga a na kalafi - se bona ba ka se dirang gore ba se welwe ke mathata ano ke gore ba se itshiele fa ba le mo mmeleng. O rotloeditse basadi ba ba leng mo mmeleng ba go leng boima mo go bona gore ba tlogela go hupa notagi gore ba etele tleliniki ya mo ba nnang gore ba bone thuso.

– **SAnews.gov.za**

A o ne o itse?

A mangwe a ma- tshwao a ntlha go iponagatsa mo baneng bao batsadi ba bona ba neng ba itshiela bana e santse e le maseanyana a a iseng a belegwe ke:

- Go se agege sentle mo sefatlhegong
- Go itemogela matsapa fa ba ithuta
- Go retelelwa ke go rarabolola mathata, go rulaganya diolo le go tsalana le batho ba bangwe
- Go nna lenganga
- Maitsholo a a tswi- leng mo tseleng
- Go palelwa ke go reetsa

government communications

Department: Government Communication and Information System
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Tel: 012 473 0353

Email: vukuzenzele@gcis.gov.za

Address: Private Bag X745, Pretoria, 0001

Head of Editorial and Production

Regomoditswe Mavimbela
Regomoditswe@gcis.gov.za

Acting Editor-in-Chief

Zanele Mngadi | Zanelemngadi@gcis.gov.za

Acting Managing Editor

Tendai Gonese | tendai@gcis.gov.za

News Editor

Noluthando Motswai

Writers: More Matshediso
Ursula Graaff

Graphic Designers

Tendai Gonese | Benny Kubjana

Production Assistants

Jauhara Khan | Sebastian Palmer

Language Practitioners

Nomgcibelo Motha | Boitumelo Phalatse
Thandolunye Khulu | Mahanyele Ramapala

Vuk'uzenzele
is published by Government Communications (GCIS)

Distributed by:

ON THE DOT

Printed by:

The material in this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior permission of the publisher on condition that this publication shall be credited as the source.

Go kgaratlhela go aga naga ya Aforika Borwa e e neelang ditshwanelo tsa botho seriti

Ka la bo 12 Lwetse 1977, Stephen Bantu Biko o ne a bolawa a tswaletswe kwa kgolegelong ya Pretoria Central Prison. O bolailwe ka polao e e tlhokang seriti, e leng sona selo se se neng se tlhotlheletsa mogopolo wa gagwe wa gore batho-bantsho ba bule matlho ba itse gore le bona ke batho.

Fa re dirisa mafoko a rramolao yo e neng e le mmueledi wa lapa la gagwe e bong Rre Sydney Kentridge, o ne a tlhalosa a re “o tlhokafetse setlhogo a le esi a kudupane mo metsheng o o adilweng mo fulurung ya matlapa ka fa teng ga kamotshana ya kgolegelo”.

Le jaanong morago ga dingwaga tseno tsotlhe e santse e le kutlobotlhoko e e seng kana ka sepe fa re gopola gore kana Steve Biko o ne a na fela le dingwaga di le 30 fa a ne a bolawa. O ne a isiwa maotwanahunyela a santse a le monnye ke bao ba neng ba boifa gore megopolo ya gagwe e e neng e na le maatla e bile e ratega e e ka ga boipuso jwa mothomontsho le matsapa a gagwe a go dira gore monna wa mothomontsho le mosadi wa mothomontsho ba ipele ka seo e leng sona le go nna le seriti gonne seno se ne se ba tshosa mo go maswe.

O tlhokafetse a ise a bone seo a neng a se bitsa ‘bokamoso jo bo benyang’, se diragala mo batho ba tshelang jaaka batho.

Fa a ne a kwala ka kgopolo eno o ne a re: “Go tla goroga letsatsi leo re tla neelang Aforika Borwa mpho ya go di phala tsotlhe - go rwea baagi ba naga seriti.”

Fa re ne re fenyaa kgololesego ya rona mo ngwageng wa 1994, re ne re itse sentle gore

go fenyaa tshwanelo ya go letlelelwa gore le rona re nne le seabe mo ditlhophong e ne e le karolonyana e le nnye fela ya go fenyaa kgaratlhelo ya rona ya go nna le seriti.

Jaanong temokerasi ya rona e setse e na le dingwaga di le 28, mme re santse re tobane le dikgwetlho tse dintsi tse di jaaka tshokolo, botlhokatiro le go se lekane re se meno.

Ka ntlha ya seno, re iphitlhela go le gantsi re sa bone le gore ko re tswang go kgakala jang mo go diragatseng dintlha tse di botlhokwa tseo Molaotheo wa naga ya rona o ikageletseng mo godimo ga tsona tseo di ikaegileng ka megopolo le dithuto tsa ga Steve Biko.

Ka ngwaga wa 1977, puso e e setlhogo e e neng e busa ka nako eo e ne ya bolaya o mongwe wa baeteledipele ba naga ya rona ba e neng e le baganka ka go mo tima dijo, metsi le ditirelo tsa kalafi ya tshoganyetso tse a neng a di tlhoka ka nako eo ka ntlha ya fa sepodisi sa puso ya tlhalele se ne se mo ntshitse dikgobalo tse di masisi fa se ne se mo keteka.

Morago ga dingwaga di le 20, ka ngwaga wa 1997 Kgotsatshekelo ya Molaotheo e ne ya rebola katlholo e e reng go diragatsa ditshwanelo tse di botlhokwa tsa moagi yo mongwe le yo mongwe mmogo le go kgaratlhela ditshwanelo tsa bona mo botshelong le mo go itireleng letseno ke selo se se botlhokwa thata mo setšhabeng seo se itsayang e le se se dumelang mo temokerasing seo maitlhommo a sona e leng go busetsa seriti sa bao ba latlhegetsweng ke seriti sa bona.

Gompiano ka fa nageng ya

Aforika Borwa, re samagane le go dira gore re diragatsa ditshwanelo tse di botlhokwa tsa moAforika Borwa mongwe le mongwe gore ba kgone go tshela botshelo jo bo nang le maemo jo bo senang malwetsetswetse, jo bo senang khumanego le jo bo senang tshokolo.

Ditheo tsa temokerasi di atlegile mo go diragatseng dipholisi tsa go busetsa seriti sa bao ba neng ba latlhegetsweng ke seriti bao e leng bona batho ba bantsi ka fa nageng eno ka go ba isa sekolong, go ba abela ditirelo tsa kalafo, go ba agela dintlo le go ba tlamela ka ditirelo tse di botlhokwa.

Gompiano ka fa nageng ya Aforika Borwa ke tshwanelo e e botlhokwa ya motho mongwe le mongwe go iponela maemo a thuto e e nang le seriti. Puso e dira dipeeletso mo thutong ya bomapimpana (ECD), go dira gore bana ba nne le bokgoni jwa go ithuta ba sa le bannye, mmogo le go ba rola boima ba tshokolo ka sekema sa go fepa bana ba sekolo go dira gore bana bano ba kgone go tobana fela le dibuka tsa bona gore ba kgone go ntsha dipholo tse dintle tse ba ka di kgonang.

Ka ntlha ya Sekema sa Naga sa go Thusa Baithuti ba Ditheo tsa Thuto e Kgolwane ka Matlole a go ya Sekolong mmogo le ka ntlha ya tse dingwe tsa dikgato tse dintsinzana tse di farologaneng tse puso e di tsayang, bašwa ba maAforika Borwa ba le bantsi go tswa kwa malapeng a a dikobodikhutshwane ba kgonne go ka nna dingaka, batlhankedi ba molao, barutabana, borasaense, badiri ba ditiro tsa diatla le baitshimolodi ba dikgwebo.

Puso e thusa baagi ba naga eno ba ba sokolang le ba ba

tlhokang ka letsholo la megolo ya gore ba kgone go iphedisa mmogo le ka go ba naya ditiro ka go ba thapa mo matsholong a go direla setšhaba.

Mo pusong ya Aforika Borwa wa tlhalele eo e bolaileng Steve Biko, batho ba ne ba tseetswe ditshwanelo tsa go ntsha maikutlo a bona mo phasalatseng e bile go tsaya karolo mo dipolotiking e ne e le sebe se sekgolo se se ka dirang gore o tshwariwe kgotsa o diriwe selo se se bosula le go feta.

Mo nageng ya Aforika Borwa gompiano bašwa ba e leng bankane ba Steve Biko kgotsa ba bannye go feta ka fao a neng a le ba kgona go lwela ditshwanelo tsa bona mo go seo ba dumelang gore se botlhokwa, ba kgona go simolola mekgatlho ntle le go boifa kgotsa go tshaba gore ba ka kgariediwa kgotsa ba kobiwa mo ba nnang teng.

Ditshwanelo tsa go ntsha maikutlo a gago mo phasalatseng le go tsenela mokgatlo mongwe le mongwe, ditshwanelo tsa go bolotsa megwanto le ditshwanelo tsa go tshwariwa ka go tshwana mo pele ga matlho a molao ke ditshwanelo tseo di sireleditsweng gore di tswale batho botlhe molemo.

Re le naga re tswa kgakala mo go diragatseng kgang ya go busetsa batho seriti, e leng selo se Steve Biko a neng a beile pelo ya gagwe thata mo go sona. Le fa go le jalo, go santse go na le dilo di le dintsi tse re santseng re tlhoka go di dira.

Matshelo a le dimilione tsa MaAforika Borwa a santse a tshwana le a mo nakong e e fetileng jaaka ba reteletswa ke go tshela botshelo jo bo nang ba ipatlela bona jo bo ba tshwanseng ka ntlha ya fa ba sena

ditiro, dintlo, motlakase kgotsa metsi a dipompo, jaaka ba sena lefatshe, bokgoni kgotsa ditšhono.

Ke ka ntlha ya seno re bonang puso e ntse e tshwarisane tiro eno le badirisanimmogo mo mererong ya loago go dira gore re nne le ikonomi e botlhe ba nang le seabe mo go yona, e e tla kgonang go tlhola ditiro, go dira gore dikgwebo di ntshe ga tshwene mmogo le go lwantshana le tshokolo le khumanego.

Fa re tsaya tsiya lefa leo Steve Biko a re sietseng lona mo botshelong jwa gagwe, re ka ikgopotsa boikuelo jo a neng a bo dira jwa gore batho e tshwanetse e nne bona ba ba itseelang ditshwetso mo matshelong a bona ka tokologo e ba batlang go e bona. Boikuelo jono le go na jaanong bo santse bo le botlhokwa fela jaaka bo ne bo le mo nakong e e fetileng.

Re tshwanetse go tsepamisa mogopolo thata mo go rarabololeng dikgwetlho tse re tobaneng le tsona gore re kgone go nna le setšhaba se tokologo le tekatekano e leng dilo tsa boammaruri mo go sona.

Yo mongwe le yo mongwe wa rona o tshwanetse go nna le seabe mo go diragatseng seno ka go sola mosola ditshwanelo tsa rona tse di botlhokwa tse di leng mo Molaotheong wa rona gore re kgone go nna le Aforika Borwa yo a senang tshokolo le khumanego, yo a se nang tlhabologo e e sa lolamang le yo a se nang bogodu le tiriso-dikgoka.

Ka mafoko a boikuelo jwa ga Steve Biko, tla re gateleng pele ka bogatlamela masisi le ka mafolofolo a go lwela botho jwa nnete jaaka e le selo se rotlhe re se batlang.